

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Варшавський університет
Брестський державний університет імені Олександра Пушкіна
Гомельський державний університет імені Франциска Скорини
Херсонський державний університет

***ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ***

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної наукової інтернет-конференції

12–13 березня 2020 року

м. Острог

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2020

УДК 81 (082)
ББК 81я431
М 74

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри
української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 9 від 7 березня 2020 року)*

Редакційна колегія:

Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України, завідувач кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія» (відповідальний редактор);

Омельчук С. А., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри слов'янської філології, перший проректор Херсонського державного університету;

Кочерга С. О., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія».

М 74 Лексико-граматична система української мови в комунікативному вимірі: збірник матеріалів Міжнародної наукової інтернет-конференції, м. Острог, 12–13 березня 2020 року / редкол. І. М. Хом'як (відп. ред.) та ін. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2020. 76 с.

DOI 10.25264/7.03.20230

У збірнику матеріалів Міжнародної наукової інтернет-конференції «Лексико-граматична система української мови в комунікативному вимірі», яка відбулася 12–13 березня 2020 року на базі Національного університету «Острозька академія», представлено тези доповідей учасників, у яких відображено різноаспектні дослідження актуальних проблем сучасної української філології й лінгводидактики.

УДК 81 (082)
ББК 81я431

*Матеріали опубліковано в авторській редакції.
За зміст тез доповідей, допущені помилки і неточності
відповідають автори публікацій.*

© Автори, 2020
© Національний університет «Острозька академія», 2020

ЗМІСТ

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

<i>Ж. В. Колоїз</i> У ЛАБІРИНТАХ ОНІМНОГО ПРОСТОРУ	5
<i>Ю. Б. Лебедь</i> ВИЯВ ПОЛІСЕМІЇ В НАУКОВИХ ТЕКСТАХ	7
<i>В. А. Немикіна</i> КОНЦЕПТ «НЕБО» В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА ТА ЮРІЯ ІЗДРИКА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛАХ ЗБІРОК «ЮНАК МИЛУЄТЬСЯ АВТОМАТОМ» ТА «ЛІНИВИ Й НІЖНІ»)	8
<i>А. О. Тимчук</i> МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СЛОВОТВОРЧОСТІ МИКОЛИ РАЧУКА	10
<i>О. О. Ярошик</i> ЛІНГВІСТИЧНІ МАРКЕРИ ВІДЗЕРКАЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНИ РОМАНУ «ПОКРОВ» ЛЮКО ДАШВАР: ЛЕКСИЧНИЙ РІВЕНЬ	12

ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ

<i>Н. М. Мединська</i> ФУНКЦІЙНА НЕОДНОРІДНІСТЬ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ	14
<i>І. Д. Шмілик</i> ВАРІАНТНІ ФОРМИ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ У ПОЕЗІЇ КАМЕНЯРА	16
<i>І. Ю. Рабчук</i> ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ АПОЗИТИВНИХ СИНТАКСЕМ ТЕМАТИЧНОГО ДІАПАЗОНУ «НАВКОЛИШНІЙ СВІТ ЛЮДИНИ»	19
<i>В. М. Кухарська</i> ДО ПРОБЛЕМИ ПРИЙОМІВ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ	21

КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР ФУНКЦІЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

<i>О. Д. Кулик</i> РОЛЬ ЧАСТКОВОГО СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ В СТИМУЛЮВАННІ МОВЛЕННЕВОЇ РЕФЛЕКСІЇ УЧНІВ	23
<i>Л. М. Овсієнко</i> ТЕКСТ У КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ	26
<i>С. Романюк, К. Якубовська-Кравчик, М. Замбжицька</i> МОВА І КУЛЬТУРА ЯК НЕВІД'ЄМНІ АТРИБУТИ УКРАЇНСЬКОЇ ТОЖСАМОСТІ. УРАХУВАННЯ КУЛЬТУРОЗНАВЧОГО НАПРЯМУ ПРИ УКЛАДЕННІ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ ПОЛЬЩІ	28
<i>Т. Ф. Семашко</i> ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «НАЦІОНАЛЬНИЙ СТЕРЕОТИП» – «ЕТНІЧНИЙ СТЕРЕОТИП»	30
<i>І. М. Хом'як</i> УКРАЇНСЬКА МОВА – ГАРАНТІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	32
<i>О. М. Антончук</i> ФОРМИ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	34

Г. В. Гайович КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ ТА УСПІШНА КАР'ЄРА ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯ. ЯК ЦЕ ПОЄДНУЄТЬСЯ?	36
Т. В. Костолович СУЧАСНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВИТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	38
Н. І. Скрипник ДИСКУРС ЯК КЛЮЧОВА ОДИНИЦЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	40
З. В. Столяр ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НУШ	42
Н. В. Шульжук МОВЧАННЯ ЯК НУЛЬОВИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ	44
Х. М. Карповець СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ	47
М. Саневська СУЧАСНА ЛЕКСИКА ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	49
М. А. Матевощук МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ «ЩОДЕННІ 5» У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	51

МОДЕЛІ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

О. А. Вісич МЕТАДРАМАТИЧНІ СТУДІЇ У СВІТЛІ ШЕКСПІРОЗНАВСТА	54
С. О. Кочерга ІМЕННИЙ КОД ПРОСТОРУ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ	56
Марія Моклиця СИМВОЛІЧНЕ МОВЛЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ (ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)	58
Д. Ю. Боклах ГОМОДІЄГЕТИЧНИЙ НАРАТИВ У ТВОРЕННІ ТОПОСУ КИЄВА ПОВІСТІ «БЛИЗНЕЦЬ» Т. ШЕВЧЕНКА	60
О. А. Демчук ІМАГОЛОГІЧНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЕТНОТИПІВ У ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ МАХНА	62
С. М. Марчук ЕКЗОТИЧНІ МОТИВИ В СУЧАСНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ТРАВЕЛОЗІ	64
О. А. Подвишенний ІМАГОЛОГІЧНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО ЄВРОПУ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПІСУ «ВОЛИНЬ» ПІД ПРОВОДОМ УЛАСА САМЧУКА	66
І. Ю. Давидюк РОСЛИННІ ОБРАЗИ В ХУДОЖНЬОМУ СВІТІ ОКСАНИ ЛЯТУРИНСЬКОЇ-ПОЕТЕСИ: ЕСТЕТИКА І СЕМАНТИКА	68
Т. В. Марценюк ОБРАЗ ІНШОГО В ПОВІСТІ НАТАЛІ ЯСІНОВСЬКОЇ «УКРАЇНКА ПО-АМЕРИКАНСЬКИ»	70
С. О. Омелянчук (НЕ)ВІЛЬНИЙ ШЛЮБ ТА ІНШІ ҐЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ ДРАМИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ПРИГВОЖДЕНІ»	72
Н. В. Савчук «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ» ОКСАНИ ЗАБУЖКО У ПОСТРАДЯНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ РЕЦЕПЦІЇ	74

УДК 811.161.2'36

Н. В. Шульжук,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри стилістики і культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне,
n_shulzhuk@i.ua

МОВЧАННЯ ЯК НУЛЬОВИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Найпоширенішою формою вияву українського літературного мовлення є діалог, у якому, застосовуючи відповідні комунікативні стратегії і тактики, комуніканти реалізують свої наміри. Інтерес мовознавців до діалогу ніколи не згасав, а дослідження його мовної своєрідності з послідовним утвердженням ідей антропоцентризму та у контексті когнітивно-дискурсної лінгвістичної парадигми, зорієнтованої на «дискурсивні чинники вибору тієї чи іншої мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікації» [6, с. 18], актуалізувалися і в сучасних мовознавчих розвідках.

Теорія діалогу багатоаспектна: учені неодноразово здійснювали спробу визначити поняття «діалог» (Л. Якубинський, Г. Чумаков, М. Борисова, Г. Валімова, М. Мілих, Н. Буреніна, А. Скшидло, О. Ваяхіна, С. Єрмоленко та ін.); проблеми діалогу розробляли на матеріалі різних мов (Н. Арутюнова, І. Святогор, В. Любопитнов, В. Девкін, В. Єжов, Л. Чахоян, В. Гак, М. Гаврильєв, Г. Верба, К. Свобода та ін.); особливості синтаксичної організації діалогічної репліки були предметом вивчення П. Дудика, О. Шаройко, Т. Винокур, Г. Інфантової, Н. Шведової, Г. Чумакова та ін.; комунікативні параметри діалогу досліджували Г. Сергєєва, Н. Теплицька, М. Шафіро. У вивченні діалогу чималий досвід має й українське мовознавство (А. Грищенко, В. Рінберг, Д. Баранник, І. Борисюк, П. Дудик, Г. Олійник, Л. Олексієнко, Л. Безугла, І. Шевченко та ін.).

Особливості синтаксичної організації такого когнітивно-комунікативного феномена, як діалог, на матеріалі художніх текстів неодноразово були предметом лінгвістичного опису і в наших дослідженнях [9; 10; 11; 12].

Стрімкий розвиток лінгвістичної прагматики, спрямованої на вивчення функцій одиниць мови у реальних комунікативних процесах, не лише визначив нові вектори досліджень діалогічного мовлення, для позначення якого було введено поняття «діалогічний дискурс» («мисленнево-комунікативна мовленнєва діяльність комунікантів у широкому (ситуативно-комунікативному, соціокультурному, когнітивно-психологічному) контексті, зафіксована діалогічним текстом» [1, с. 9]), а й активізував інтерес дослідників до вивчення стратегій мовленнєвого впливу, що реалізуються як у прямих, так і опосередкованих способах вираження думки. Репрезентантом останніх є таке комунікативне явище, як мовчання.

Мета повідомлення – здійснити загальну характеристику семантики мовчання як стратегії адресата в актах діалогічної комунікації.

Положення про те, що у певному контексті акт мовчання може бути комунікативно значущим, не викликає сумнівів у лінгвістів [3; 4; 5; 7], оскільки така комунікативна одиниця може містити інформацію про психологічний та емоційний стан мовців, їх соціальний статус, про небажання відповідати, незнання відповіді та ін. Як семантична редукція мовчання представлено у працях О. Є. Кібрика, О. П. Сковороднікова, Є. О. Федорченко, О. І. Шейгал та ін.

С. Крестинський виокремив такі функції мовчання: контрактивну, дисконтактивну, експресивну, інформативну, оцінну, рогативну, когнітивну, хезитативну, експективну, фонову, афективну, стратегічну, риторичну, синтаксичну, соціально рольову, ритуальну, соціальної позиції та маркування ролей [4]. Зауважимо, що ці функції мовчання відображають найчастотніші ситуації у мовленнєвій практиці

комунікантів і об'єднані загальним принципом – мовчання є або власне комунікативним актом (хоча й нульовим), або його складником. Проте у будь-якому вияві воно є комунікативно значущим. Наведемо приклад реалізації стратегічної функції мовчання у діалозі двох подруг з «Нової старої баби» Л. Денисенко, які втілюють різні типи темпераменту й життєвої позиції, – колоритної правдолюбки Зойки, яку не цікавить думка інших, та вдови репресованого Варки, яка послуговується мовчанням, навмисно не бажаючи здійснювати будь-який мовленнєвий акт:

«А потім побачила, як вона у чайнику розчиняє дві пігулки аспірину.

– Ти нащо те робиш?

– Уроди, что за цветы в переходе втридорога сдирают, сказали, щоб розы не вяли, нужно добавлять в воду аспирин. Я, конечно, не роза, но увядают тоже не спешу. Смотри, как помолодела, видишь?

Я замовчала, бо Зойці не пояснити, що молодий крокодил від старого крокодила відрізняється лише розмірами. Тільки маразмів більшає» (с. 20).

Свою невпевненість та неготовність щось доводити надто спритним і прагматичним людям Варка, передбачаючи можливі заперечення, демонструє і в такій діалогічній єдності:

«– Площадь нормальная, покатит на пару лет, но вообще запущенная. Это у вас что, кабинет? Кому оно сейчас надо? – резонно запитувала Віка Петрова про кімнату, котра нами використовувалася як бібліотека та комора.

Я знизала плечима – не вміла спілкуватися з такими спритними людьми, не могла я пояснити цій жінці, що у кімнаті живуть книжки, улюблені казки Славіка, мої співрозмовники, чоловіки, що, на відміну від інших, залишилися зі мною на старих книжкових сторінках» (с. 24).

Крім названих комунікативних функцій мовчання, очевидно, слід виокремити й етносоціокультурну, зумовлену певними нормами, культурними, етнічними та релігійними традиціями певного етносоціуму.

Отже, процеси утворення думки, під впливом яких формується двобічна мовна комунікація з безпосереднім контактом, призводять до «нерівномірної чіткості повідомлюваного змісту і до його нерівномірно повного вираження» [2, с. 6], у зв'язку з чим у матеріальній структурі діалогічної фрази не всі елементи є необхідними для вираження певного змісту. Імплицитний зміст висловлювання презентує і семантика мовчання, яка нерідко стає ефективною стратегією в актах діалогічної комунікації, зумовленою інтенціями адресата.

Інтерпретація актів мовчання в діалогічному дискурсі лише окреслена і потребує більш докладного вивчення. Перспективним у контексті визначеної проблеми може виявитись прагматичний ефект недоговореності у чоловічій та жіночій вербальній поведінці.

Література:

1. Безугла Л. Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 867. *Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*. Вип. 60. С. 7–14.
2. Загнітко А. П. Прагматичний аспект речення і прагматичний рівень висловлення. *Актуальні проблеми сучасної філології: Мовознавчі студії* : зб. наук. пр. Рівненського держ. гуманіт. ун-ту. Рівне, 2005. Вип. 13. С. 3–7.
3. Каирбекова Р. К. Прагматический эффект недоговаривания. *Прагматика и стилистика текста*. Алма-Ата : Мысль, 1988. С. 83–86.
4. Крестинский С. В. Молчание как средство коммуникации и его функции в языковом дискурсе. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. 2011. Вип. 1. С. 34–37.
5. Меликян С. В. Речевой акт молчания в структуре общения : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Общее языкознание». Воронеж, 2000. 18 с.
6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: підруч. Полтава : Довкілля-К, 2008. 710 с.
7. Сеничкина Е. П. Семантика умолчания и средства ее выражения в русском языке : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». М., 2003. 33 с.
8. Скаун І. О. Перспективи антропоцентризму в сучасній науковій картині світу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*: науково-практичний журнал. Одеса : Гельветика, 2015. № 5. С. 193–196.
9. Шульжук Н. В. Особливості функціонування неповних речень у структурі діалогічної єдності. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. Вип. 22. С. 114–117.

10. Шульжук Н. В. Парцеляція у структурі діалогічного дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 140–143.
11. Шульжук Н. В. Проблеми опису діалогічного мовлення у контексті когнітивно-дискурсної лінгвістичної парадигми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. Вип. 46. С. 181–186.
12. Шульжук Н. В. Складноприєднувальні конструкції в діалогічному дискурсі: комунікативно-прагматичний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : Серія «Філологія»* : наук. журнал. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2019. Вип. 5 (73). С. 177–180.

Наукове видання

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Збірник матеріалів Міжнародної наукової інтернет-конференції
12–13 березня 2020 року

Відповідальна за випуск *Зоя Столяр*

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 8,83. Електронне видання. Зам. № 28–20.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.